

QO‘QON DAVLAT MUZEY - QO‘RIQXONASI TARKIBIDAGI UY- MUZEYLAR FAOLIYATI

Nilufar To‘ychiyeva

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti 3-kurs muzey menejmenti va madaniy turizm yo‘nalishi talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning qadimiy va boy tarixga ega bo‘lmish Qo‘qon shahri va bu yerdagi uy-muzeylar faoliyati haqida so‘z boradi. Qo‘qonning qadimiy obidalari, muzeylari, ularning boy ekspozitsiyalari, nodir durdonalari haqida ilmiy va badiiy yondashuvga egaligi bilan ushbu maqola alohida diqqatga sazovordir. Maqola Qo‘qon tarixi va bugunini muzeylar misolida namoyon qilishga qaratilgan, ilmiy jihatdan aniq ma‘lumotlarga asoslangan.

Kalit so‘zlar: milliy madaniy meros, madaniy markaz, milliy qadriyat, ma‘naviy madaniyat yodgorliklari, muzey madaniyati, ekspozitsiya, muzey qo‘riqxonasi, uy-muzey, tarixiy obida.

Annotation: This article talks about the ancient and rich history of the city of Kokand of Uzbekistan and the activities of the house-museums here. This article is particularly noteworthy for its scientific and artistic approach to Kokan’s ancient monuments, museums, their rich expositions, and rare masterpieces. The article aims to show the history and present of Kokan on the example of museums, based on scientifically accurate data.

Keywords: national cultural heritage, cultural center, national value, monuments of spiritual culture, museum culture, exposition, museum reserve, house-museum, historical monument.

Shiddat bilan rivojlanish yo‘lidan ketayotgan O‘zbekistonda ham muzeylar faoliyatini yanada yaxshilash, takomillashtirish uchun hukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan qaror va farmoyishlar o‘z samarasini berib kelmoqda.” Muzeylar to‘g‘risida “ gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”ning “Xalq bilan muloqat va inson manfaatlarini yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi hamda “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirish to‘g‘risida”gi 2017-yil 31-maydagi PQ-3022-son qarorini ijrosini rivojlantirish yuzasidan Vazirlar Mahkamasining “2017-2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish

va moddiy texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi" ning ishlab chiqilganligi va joriy etilganligi shu soha rivojini ta'minlaydi. Ayniqsa o'tmishda yashab ijod qilgan, jahon madaniy merosiga o'z hissasini qo'shgan ajdodlarimiz xotirasini abadiylashtirish, ularni unib- o'sib kelayotgan yosh avlodlarga yetqazish maqsadida ham uy-muzeylar faoliyatiga katta ahamiyat berib kelinmoqda. O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilganing dastlabki yillaridayoq, markaziy muzeylari bilan birgalikda uy-muzeylar faoliyatini yaxshilash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Uy-muzey bu- tarix va uni yaratuvchisi bilan kelajak avlodlarning birlashtiradigan joydir. Ko'pgina yetuk shoirlar, tarixiy shaxslar ularning nomini abadiylashtirish, ular qoldirgan ma'naviy, adabiy merosni o'rganish, ularni targ'ib etish, ularga yodgorliklar o'rnatish e'tiborga loyiqdir. Aynan shunday uy-muzeylardan bir nechtasi Farg'ona vodiysining so'lim shaharlaridan biri Qo'qon shahrida ham mavjud. Ulardan biri Haziniy uy –muzeyidir. Ziyovuddinxon Doniyolxon (katta hoji) o'g'li Haziniy to'ra Eshon Ho'qandiy 1867- yilda hozirgi Uchko'prik tumanining katta Kenagas qishlog'ida tug'ilgan. Haziniy o'zbek mumtoz she'riyatigi g'azal, muhammas , murabba janrlarida ijod qilgan. Uning ijodi haqida o'quvchilarga ma'lumot beruvchi asari bu " Bayozi Haziniy " kitobidir.

Bu kitob XX asr boshida Toshkentda toshbosma usulida bir necha marotaba nashr etilgan. Haziniy avlodlarining ta'kidlashicha , shoir barcha she'rlarini to'plab katta devon tuzgan. Bu devon uning vafotidan keyin o'g'li Amakixonda saqlangan. Keyinchalik uning uy tergov qilingan paytda devon ham olib ketilgan. Devon hozirgi kunga qadar topilgan emas.

Haziniy 1923-yilda vafot etadi. Qabri Uchko'prik tumanidagi qabristonga qo'yiladi. Shoirning adabiy merosini abadiylashtirish maqsadida dastlab, 1995-yilda katta Kenagas qishlog'ida muzey tashkil etilgan. Muzeysga shoirning oila a'zolari tomonidan taqdim etilgan 251 dona eksponat joy oladi. Bu eksponatlar asosan Haziniy hayotini yoritib beruvchi uy-ro'zg'or buyumlari, rangtasvir asarlari, shoir foydalangan mehnat qurollari, shuningdek shoir bilan bir davrda ijod qilgan zamondoshlari ijodida mansub bo'lgan asarlar, maqolalar asosida vaqtinchalik muzey ekspozitsiyasi yaratilgan. Mustaqillik yillarida Haziniy tavalludining 130, 149,150 yillik yubileylari keng nishonlandi. Biroq so'nggi paytlarda muzey qarovsiz qolganligi sababli nurab boshlab, kamchiliklari ko'zga ko'rina boshladi. Mahalliy hokimiyat vakillari hamda muzey hodimlari ko'p marotaba ko'tarib chiqdi.

Va nihoyat bu masala muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 12-13-iyun kunlari Farg'onaga tashrifi chog'ida ko'rib chiqilib, umumiy yig'ilish bayonining 121va 122 bo'limlariga Haziniy uy- muzeyi faoliyatini yana yo'lga

qo'yish, uning negizini shakllantirish, muzey ekspozitsiyasini boyitish hamda uni davlat ro'yxatidan o'tkazish bo'yicha topshiriqlar berildi. Bu esa muzey moddiy texnik bazasini yaxshilash imkonini berdi. Jumladan, viloyat Madaniyat boshqarmasi tomonidan muzeyning ilmiy konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unga ko'ra muzey ekspozitsiyasini yanada boyitish va muzey hududida obodonlashtirish hamda ta'mirlash ishlari olib borildi. Ta'mirlash ishlariga 1milliard 200mln so'mdan ortiq mablag' ajratildi. Bugungi kunga kelib muzey va maqbaradagi qurilish –montaj ishlari tugatilib, muzey kelayotgan tashrifchilarga xizmat ko'rsatib kelmoqda. Tuzilgan konsepsiyaga muvofiq, muzey ekspozitsiyasi 400 dan ziyod yangi eksponatlarga boyitildi. Shuningdek, Haziniyning XX asr boshlaridagi she'riy devonlari, uning shaxsiy buyumlari va o'zbek mumtoz adabiyotidagi boshqa nomoyondalarining kitoblari ham muzey ekspozitsiyasidan joy oldi. Ekspozitsiyada oynavand vitrinalar, panellar, fotosuratlar, moybo'yoq asarlar, ma'lumotlar matni, shoirning shaxsiy buyumlari, she'rlari, shoir haqida ma'lumotlar chop etilgan gazeta va jurnalar, Haziniy to'g'risidagi filmlar, audio va video uskunalardan foydalanib kelinmoqda.

Bugungi kunda muzey bukleti tayyorlangan bo'lib, unda shoirning ijodiy faoliyati yoritib bergan.

Yana bir Qo'qondagi mashhur uy-muzeylaridan biri Muqimiy uy-hujra muzeyidir. Bu muzey Qo'qon shahrining Muqimiy ko'chasida joylashgan Sohizoda Hazrat madrasasida joylashgan. Tasavvufning yirik namoyondasi Miyon Fazl Ahad tomonidan barpo etilgan bu ma'rifat maskani Qo'qon adabiy muhitining ijod markazlaridan biri bo'lgan. Madrasa muassislarining ruhsati bilan, ayrim allomalar, shoirlar, ijodkorlar, shu hujralarda yashab ijod etishgan. Umumiy maydoni 740m² ni tashkil etadi. Undan 107m² maydoni ekspozitsiya zallarini tashkil etadi. Muzey namoyishgohi Qo'qon adabiy muhitining Muqimiy davrini hikoya qiladi. Muqimiyning hayotiga to'xtaladigan bo'lsak, uning asl ismi Muhammad Aminxo'ja Mirzaxo'ja o'g'li bo'lgan. U o'zbek demokratik adabiyoti asoschilaridan biri hisoblanadi. Otasi Toshkentlik, onasi oyshabibi Xo'jandlik bo'lgan. Muqimiy boshlang'ich ta'limni mahallasidagi maktabda olgan. Keyinchalik Qo'qondagi Nodira qurgizgan "Mohlaroyim" madrasasida, so'ngra Buxorodagi madrasalardan birida o'qiydi. Shoir ko'proq hajviy janrda ijod qilgan. O'sha davrdagi xalqning og'ir ahvolini, xonlarning aholiga zulmini hajvga olgan. Bular jumlasiga "Tanobchilar", "Saylov", "Devonamen", "Ko'samen" kabi hajviy she'rlarini misol keltirish mumkin. Mutafakkirning ijodini o'rganish, asarlarini to'plash, nashr ettirish o'zi hayotligidayoq boshlangan. Dastlab Ostroumov "Devoni Muqimiy" to'plamini (

1907) nashr ettirgan. Keyinroq 1910- 1912- yillarda “ Devoni Muqimi maa hajviyot “ nomli asarlar to‘plami chop etildi. Keyingi davrlarga kelib, G‘ofur G‘ulom, Oybek, va boshqalar Muqimiy ijodini batafsil o‘rganishgan. She‘rlaridan namunalar chet tillariga tarjima qilingan. Muqimiy taqdir taqozosi bilan o‘z uyini sotishga majbur bo‘ladi va o‘zi Sohibzoda Hazrat madrasaidan bir hujra olib, shu yerda yashaydi va ijod bilan shug‘ullanadi. To umrining oxirigacha shu hujrada yashaydi. Lekin madrasa o‘sha davr siyosiy tuzumi natijasida bir muddat faoliyati to‘xtab qoladi. Keyinchalik mustaqillikka erishganimizdan so‘ng madrasaning saqlanib qolgan qismi qayta tiklanib, hozirgi kunda muzey sifatida o‘z faoliyatini olib bormoqda. 1939-yilga kelib shoir yashagan madrasada Muqimiy –hujra muzeyi tashkil etiladi. Shoir yashagan hujrada umri davomida foydalangan buyumlari saqlanib qolgan. Hujraga kiraverish qismida xontaxta, atrofida ko‘rpachalar yozilgan. Tokchalarida o‘sha davr muhitini yoritib beruvchi choynak, piyolalar taxlab qo‘yilgan. Bundan tashqari yana qozonlar, shoir kiygan kiyimlar, kitoblar ham muzey ekspozitsiyasidan joy olgan. Muzey faoliyatini uzoq yillar mobaynida O‘zbekiston xalq shoiri va xattot Charxiy domla (Asqarali Hamroaliyev) boshqargan. O‘zbekistonning aksariyat shoir va yozuvchilari muzeyni har yili kelib ziyorat qilishadi. Bundan tashqari bu yerda Muqimiyning tavallud topgan kunlarida shoirlar bilan ijodiy uchrashuvlar, mushoiralar o‘tkazib turiladi.

Qo‘qonda yangi davr o‘zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri, shoir va dramaturg, bastakor, rejissiyor, aktyor, ma‘rifatparvar pedagog jamoat arbobi Hamza Hakimzoda Niyoziy uy- muzeyi ham faoliyat yuritib keladi. Shoir 1889-yil 7-martda Qo‘qon shahrida tug‘iladi. Otasi ibn Yamin Xolboy o‘g‘li o‘z davrining mashhur tabiblaridan sanalgan. Shu tufayli o‘z nomiga Hakimzoda taxallusini qo‘shib ijod qilgan. Onasi Jahonbibi savodli ayol bo‘lgan. Hamza o‘z tarjimai holida ikki tilni bilganligini aytib o‘tadi. 10 yoshida Qo‘qondagi madrasalardan biriga o‘qishga kiradi. Bu yillar davomida arab, turk, fors tillarini puxta o‘rganadi. 1908-yilda Namanganga boradi va u yerda o‘qishini davom ettiradi. Hamza yoshligidan boshlab she‘r mashq qila boshlaydi. Ko‘plab mumtoz adabiyotlarni mutolaa qiladi. Ular ta‘sirida ko‘plab she‘rlar yozadi. 1905-yilda yozgan she‘rlarini jamlab, 1914-yilda “ Devoni Nihoniy “ nomli devon tuzadi. Bu devondan jami 214 ta she‘r joy olgan.

U 1909-1910-yillarda Toshkentga boradi. U yerda jadidchilik harakati yirik namoyondalari bo‘lgan, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma‘rifatparvarlar bilan tanishdi. Ular ta‘siri natijasida o‘zi ham jadidchilik harakatiga qo‘shiladi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy 1929-yilda fojiali tarzda halok bo‘ladi. Bugungi kunga kelib Hamza yashab o‘tgan uy muzeylashtirilgan bo‘lib, hozirgi kunga qadar faoliyat yuritib kelmoqda. Uy 1959-yilda muzeyga aylantiriladi. Muzeyda Hamza va uning oila a‘zolariga tegishli bo‘lgan buyumlar eksponat sifatida qo‘yilgan. Muzey ochilgan paytda 293ta eksponat qo‘yilgan bo‘lsa, keyinchalik ular soni 300ta dan oshgan. Bevosita uy-muzeyning o‘ziga to‘xtaladigan bo‘lsak, uy Hamzaning otasi tomonidan qurilgan. XIX asrda qurilgan bu uy kichkinagina hovli va 5-6 xona uylardan iborat. Hovliga kiraverish qismida shoirning toshdan yasalgan haykali o‘rnatilgan. Chap tomonida esa Hamzaning otasi tomonidan ekilgan katta tut daraxti savlat to‘kib turadi. Hovliga kirgandan so‘ng kichkinagina uy bo‘lib, bu mehmonxona vazifasini bajargan. Shoir yashagan davrlarda bu hovli anchagina gavjum bo‘lgan. Sababi otasi ibn Yamin vodiya mashhur bo‘lgan tabib hisoblangan. Undan so‘ng Niyoziyning xonasiga ko‘rishimiz mumkin. Hamza Qo‘qonda yashagan yillarda aynan shu xonada yashab, ijod bilan shug‘ullangan. Xonada shoir foydalangan buyumlar saqlab qolingan. Xonaga kirganizda chap tomonda Hamza va uning yaqinlari bilan tushgan rasmlari qo‘yilgan. Bundan tashqari shoir o‘z qo‘li bilan yozilgan maktab uchun mo‘ljallangan darsliklari, she‘riy to‘plamlari ham tokchalardan joy olgan. Xona o‘rtasida o‘zbek xonadoniga xos bo‘lgan xontaxta qo‘yilgan bo‘lib, atrofida to‘shaklar to‘shab qo‘yilgan. Xontaxta ustida o‘sha davrda tikilgan so‘zana yozilgan bo‘lib, ustida shamdon hamda lavh qo‘yib qo‘yilgan. Hamza she‘r yozishdan tashqari qo‘shiq aytib, kuylar ham bastalab turgan. Shu sababli xonada o‘zi chalgan dutor, rubob va burchak qismida pianino eksponat sifatida qo‘yilgan. Bundan tashqari xonada katta soat ham bor. Deraza yonida esa shoirning onasi Jahonbibiga tegishli libos ham ilib qo‘yilgan. Hovlining ichkari qismi ayollar uchun mo‘ljallangan. Hamzaning onasi Jahonbibi ham tabiblikdan yaxshina xabardor bo‘lib, bu uyda bemorlarni qabul qilib turgan. Keyinchalik oila a‘zolarining vafotidan so‘ng bu uyda Hamzaning opasi Achaxon istiqomat qilgan. Muzeyga hozirgi kunda juda ko‘p joylardan mehmonlar ziyorat qilgani kelib turishadi. Shu bilan birgalikda atrof tumanlardan maktab o‘quvchilari hamda talabalar yoshlar ham tashrif buyurishadi. Shunday ekan o‘zbekning xalqparvar shoiri, millat erki uchun o‘z jonidan ham kechgan Hamza Hakimzodaning yodi mangudir.

Muzey – bu bizning tariximiz, bu yerda qachonlardir inson tomonidan yaratilgan yoki kashf etilgan noyob asori- atiqalar saqlanadi va kelajak avlodga yetqazib beriladi. Muzey jamiyatni o‘z tarixi va madaniyatiga nisbatan bo‘lgan munosabatni aks ettiruvchi ko‘zgu hisoblanadi. Shu sababli muzeylarda zamon bilan, jamiyat bilan hamnafas bo‘lgan holda yangicha uslubda ish yuritilishi zarur. Lekin hozirgi kunda

uy-muzeylar faoliyatida bir qancha kamchiliklar ko'zga tashlanadi. Uy-muzeylariga tashrif chog'ida u yerda muzeylar faoliyati hali ham to'liq yo'lga qo'yilmagani ko'zga tashlanadi. Muzeylardagi eksponatlar to'liq holda vitrinalarga qo'yilmasdan o'z holicha qo'yib qo'yilgan. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda ushbu muzeylarning ish faoliyati yuzasidan amalga oshirilayotgan ishlar, yangiliklar umuman qayt etilmagan. Faqatgina muzey faoliyatidan bir qancha fotolar joylashtirilgan xolos. Hattoki shu kungacha ekskursiya matni ham ishlab chiqilmagan. Bu muzeylar faoliyatini aholi o'rtasida ommalashtirish, bu yerga kelayotgan tashrifchilar sonini oshirish uchun ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq muzeylarga oid reklamalar, videoroliklar joylash lozim. Bundan tashqari muzey hodimlari tomonidan ta'lim muassasalarida targ'ibot tashviqot ishlari yo'lga qo'yilishi, ularga muzeylar haqida qiziqarli ma'lumotlar taqdim etishi kerak. Shundagina aholining uy-muzeylarga bo'lgan qiziqishlari ortadi.

Muzey- tarix ko'zgusi. Ularni asrab-avaylashimiz, ularni unib -o'sib kelayotgan yosh avlodga yaxshi saqlangan holda ularga yetqazishimiz zarur. Buning uchun ular faoliyatiga bee'tibor bo'lmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharq durdonalari. Haziniy tasadduq yo Rasululloh. Ahmad madaminov, filologiya fanlari nomzodi.
2. Ziyovuddin Haziniy uy-muzeyi ekspozitsiyasining konsepsiyasi matnidan foydalanildi.
3. Farg'ona viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi filiali Haziniy uy-muzeyi mudirasi Vahobova Nargizaxon taqdim etgan ichki hujjatlar asosida yozilgan.
4. Feruza Hasanova Rahmonaliyevna. Ziyovuddin Haziniy merosi va uni muzeylashtirish masalalari maqolasi. 2022-yil.